

УСВІДОМЛЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - КЛЮЧ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ

КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій Станіславович - кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права і процесу Навчально- наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

КРИЖАНОВСЬКА Вікторія Анатоліївна - асистент кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 343.326

Стаття посвячена изучению отдельных групп мотиваций террористов, которые становятся движущей силой в процессе принятия решения о совершении преступления. Мотивация терроризма носит сложный, многоуровневый, неоднозначный характер, сами мотивы необходимо различать в зависимости от особенностей и видовой принадлежности конкретного террористического акта.

Ключові слова: *терористичний акт, психопатологія тероризму, світогляд терориста, соціальна природа тероризму, стереотипи поведінки.*

Постановка проблеми

Хроніка реалізованих терористичних загроз новітнього періоду настільки щільна, а кількість постраждалих настільки вражаюча, що суспільство «фільтрує» інформаційний потік та обговорює найбільш резонансні події із всього інформаційного потоку!

Так, 10 жовтня 2015 року в Туреччині стався найбільший теракт за всю історію держави. Два вибухи з інтервалом в три секунди прогрімали вранці в столиці Анкарі в районі залізничного вокзалу перед початком мітингу протесту проти сплеску насильства через турецько-курдський конфлікт на південному сході держави, організованому профспілками і громадськими організаціями. Теракт, влаштова-

ний двома терористами-смертниками, став причиною загибелі 95 осіб, 246 отримали поранення. 31 жовтня лайнер Airbus 321 авіакомпанії «Когалімавіа», який виконував рейс 9268 Шарм ель Шейх – Санкт-Петербург, вилетів з Єгипту і зник з екранів радарів через 23 хвилини. На борту перебували 217 пасажирів і сім членів екіпажу. Уламки російського цивільного літака були виявлені в центрі Синайського півострова в Єгипті. У катастрофі ніхто не вижив. У результаті проведених досліджень було встановлено, що причиною катастрофи лайнера А321 став теракт. 13 листопада 2015 року, ввечері в Парижі сталася серія терактів. Невідомі відкрили стрілянину в одному з ресторанів 10 округу французької столиці, три вибухи пролунали в безпосередній близькості від стадіону «Стад де Франс», де проходив матч футбольних збірних Франції та Німеччини, на якому був присутній французький президент Франсуа Олланд. Крім того, на рок – концерті в театрі «Батаклан» невідомі захопили заручників. Загинуло 129 осіб. Терористичне угруповання «Ісламська держава» взяла на себе відповідальність за цю серію терористичних атак.

13 березня 2016 року, ввечері, в центрі Стамбула в Туреччині на автобусній зупинці поблизу одного з офісів прем'єр-міністра в момент великого скупчення

людей вибухнув замінований автомобіль, який перебував між двома автобусами. Загинули 37 людей, постраждали 125. 22 березня 2016 року серія терактів сталася в столиці Бельгії Брюсселі. Два вибухи прогримили в залі вильотів аеропорту Брюсселя, ще два вибухи – у брюссельському метро. За попередніми даними, загинули 13 осіб, 35 постраждали.

Стан дослідження

Праці Д. Араса, М. Афанасьєва, О. Будницького, А. Веселіцького, А. Вахромиєва, А. Грачова, О. Герасимова, М. Дзлієва, Ю. Іванова, А. Ілларіонова, М. Іорданова, О. Зотова, А. Казакова, Н. Капітаненка, Ю. Касперовича, С. Коваленко, Є. Кожушка, О. Козлова, В. Коломійцева, Я. Кондратьєва, Н. Кормушкіної, В. Кубальського, У. Латипова, І. Лебедева, Л. Медведко, Р. Оганяна, Д. Ольшанського, В. Петрищева, В. Пирожкова та інших дослідників присвячені аналізу основних форм, тенденцій сучасного тероризму, мотивів дій терористів, а також світоглядного, соціального, психологічного коріння тероризму.

Метою даної статті є дослідження окремих граней мотиваційних поштовхів до вчинення особою усвідомленого злочинного діяння – терористичного акту.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вважається, що боротьба з тероризмом повинна ґрунтуватися, насамперед, на розумінні його соціальної природи, на розумінні тих мотиваційних переконань, які, зрештою, виправдовують особу у праведності її ж вчинків. Далеко не усі терористичні загрози реалізуються «сліпими фанатами», для яких мотив самоствердження домінуючий або єдиний (прагнення утвердити себе в соціумі, реалізувати своє честолюбство, самолюбство). Навпаки, абсолютна більшість актів не лише чітко сплановані, підготовлені, але й обґрунтовано мотивовані. Це та внутрішня рушійна дія, яка переконує організатора та виконавця у її безальтернативності, у благочесті досягнення мети, виправдовує, що «малою

кров'ю» досягається якась більша цінність, ідеалістична справедливість.

Які ж спонукальні мотиви покладено в основу злочинної поведінки терористів? На переконання проф. І.В. Лебедева, мотиви злочинної поведінки пов'язані зі світоглядом особи терориста, інтересами, соціальними орієнтаціями, уміннями, навиками, звичками. При цьому він вказує на стереотипи поведінки, установки тощо. На думку дослідника, все це прямо стосується мотивації злочинної поведінки і особи терориста [1]. Проф. Ю.М. Антонян зазначає, що, як і безліч інших людських вчинків, мотивація тероризму носить складний, багаторівневий, неоднозначний характер, самі мотиви необхідно розрізняти залежно від особи та видової приналежності конкретного терористичного акту [2].

Що таке насильство, змістом і метою якого є не просто насильство як таке, а його наслідки у виді залякування інших людей, які не є безпосередніми жертвами цього насильства? Воно має складну мотивацію, що пов'язано, перш за все, зі складною структурою терористичної діяльності [3]. У цьому контексті проф. В. Пирожков зазначає: «Терорист у момент вчинення терористичного акту видається собі мужнім, благородним, жорстоким, безкомпромісним борцем за «справедливість». Так, «політичному терористу» видається, що в ім'я досягнення справедливості в його розумінні можуть і повинні приноситися в жертву життя інших людей. «Економічний» терорист переконаний, що дії його конкурента несправедливі й вимагають «крайніх заходів». «Психологічному терористу» видається, що суспільство не дозволило реалізувати закладені у ньому можливості, він може «піти в небуття» невідомим, а здійснюючи терористичний акт, він не лише реалізує можливості влади над людьми, а й прославиться на віки своїм мужнім вчинком» [4].

«Класик терору» Б. Савінков писав: «Існування терористичної організації... неможливе без дисципліни, адже відсутність дисципліни неминуче призводить до порушення конспірації, а таке порушення, зре-

штою, неминуче тягне за собою часткові або повністю для всієї організації арешти. Дисципліна ж терористичної організації досягається не тим, чим вона досягається, наприклад, в армії, – не формальним авторитетом старших; вона досягається лише визнанням кожним членом організації необхідності такої дисципліни для успіху справи. Але якщо в організації нема практичної справи, якщо вона на проводить ніяких справ, якщо вона очікує в бездіяльності вказівок центрального комітету, словом, якщо вона “перебуває у стані боєготовності”, тобто люди зберігають динаміт і працюють перевізниками, не маючи перед собою безпосередньої мети і навіть не бачать її в найближчому майбутньому, то неминуче слабне дисципліна: зникає єдиний імпульс для її підтримання. А з послабленням дисципліни організація стає легкою здобиччю поліції” [5].

У настановах провідників ісламського терористичного руху “Хамаз” є такі настанови бойовикам: “Успіх боротьби залежить від того, наскільки нам вдасться залякати супротивника і зламати його спротив. Для цього необхідно здійснювати акції залякування в ім’я Аллаха, причому кожна акція повинна бути добре спланованою і мати зміст. Планування передбачає повну дисципліну, підкорення плану і рішенням керівників. Акції повинні йти одна за одною, супротивник ні на хвилину не повинен відчувати себе спокійно. Воїни Аллаха – борці, в цьому постійний смисл їхнього життя”.

Діяльність терористичної організації в цілому, як і кожного її члена, – це безперервний рух, у якому підготовка терористичного акту змінюється його реалізацією для того, щоб відразу ж починати пошук нового об’єкта для наступного теракту.

Мотив має дві функції: спонукальну, що підштовхує людину до такої діяльності, змістоутворювальну, що надає такій діяльності характерного особистісного змісту. Дії ж складаються з окремих операцій. Операція – першооснова діяльності, це завдання, окреслене за відповідних умов. Виконуючи такі завдання, людина вчиняє конкретні дії. За рахунок здійснення ряду

дій досягається мотив, тобто проводиться відповідна діяльність.

З цього погляду тероризм можна подати як особливий вид діяльності, первинною об’єктивною метою якого виступає досягнення будь-яким чином залякування інших людей. Наявність такої мети не заперечує існування інших різноманітних суб’єктивних цілей, якими керуються окремі терористи. Однак саме чужий страх, як мета, керує їх діями і надає сенс усьому існуванню. Для досягнення такої мети, тобто для масового поширення страху, неспокою, терорист здійснює найрізноманітніші дії: готує зброю, вистежує жертви, обирає місце здійснення майбутнього терористичного акту, вирішує транспортні питання тощо. Кожна дія розподіляється на окремі операції (наприклад, підготовка зброї складається з її вибору, придбання, приведення в бойовий стан, перевірки, оснащення боєприпасами, маскування (пристосування) тощо).

Найважливішим питанням для об’єктивного розуміння особистості терориста залишається те, який важіль переконує особу вчинити масове вбивство невинних людей, яка його внутрішня мотивація. Узагальнена відповідь на це питання носить дещо образний характер. Так, з цього приводу проф.В. Пирожкова, зауважує: “У який би одяг не одягалися терористи, яку б мету не переслідували (політичну – захоплення влади, зміна суспільного устрою; моральну – досягнення “справедливості”, яка не завжди правильно (хибно, неадекватно) ними розуміється; економічну – убивство конкурентів; релігійну – відстоювання чистоти віри; психологічну – стати відомим, прославитися, залишити слід в історії, тощо) – за усім цим стоять намагання відчутти владу над людьми” [6].

Проф. Г. Ньюман виділив три основних мотиви терористичної діяльності. Перший – культурологічний, згідно з логікою терористів, суспільство необхідно час від часу “збуджувати”, найкраще шляхом кровопролиття. Другий – раціональний, коли терор трактується як ефективний інструмент політичної діяльності. Третій – ідео-

логічний, за яким терор виступає як зброя регуляції соціальних процесів. Однак, вчений підкреслював, що теорія і практика тероризму кардинально різняться між собою. Теоретично тероризм “зрівнює”, а в соціальній практиці протиставляє людей і групи один одному, вибудовуючи між ними стіну страху [7].

Загалом, мотиви участі в терористичній діяльності можна вважати корисливими і безкорисливими. Корислива мотивація перетворює тероризм на звичайну роботу. Як і будь-яка робота, вона вартує фінансового еквіваленту і може виступати способом добування засобів для існування або для продовження терористичної діяльності. Людину навчають, дають аванс і обіцяють відповідну суму грошей після того, як вона виконає завдання. Бажаючи заробити гроші, вона і вчиняє терористичні акти. При такій мотивації особа, по суті, мало чим відрізняється від звичайного найманого вбивці.

Для всіх терористів, особливо для тих, хто займається такою “роботою” із корисливих мотивів, важливим є те, як вони пояснюють свої дії не комусь, а перш за все собі. Убивство для більшості людей завжди залишається моральним злочином, який необхідно хоча б пояснити іншим. Як відомо, необхідність у розумінні – одна з глибинних потреб людини, що робить її соціальною істотою. Однак мотивування, навіть щирі, носять багато в чому побічний, зовнішній характер стосовно самого терориста.

Аналіз реальних суб’єктивних мотивів, якими керувались особи, котрі хоча б раз брали участь у вчиненні терористичного акту, дає підстави виділити такі групи мотивів:

1) меркантильні - тероризм, як і будь-яка інша сфера людської діяльності, є оплачуваною «працею», відповідно, для певного кола людей це заняття – своєрідний спосіб заробітку;

2) ідеологічні мотиви - більш стійкі, засновані на співпадінні власних цінностей людини, її ідейних позицій з ідеологічними цінностями групи, організації, політичної партії;

3) мотиви перетворення, активної зміни карти світу, це пов’язано з розумінням недосконалості й несправедливості існуючого світу та наполегливим намаганням покращити, перетворити його;

4) глибинний мотив, коли насильство застосовується для утвердження особистої влади, через насильство терорист утверджує себе і свою особистість, набуваючи влади над людьми;

5) мотив зацікавленості та привабливості терору як сфери діяльності. Для певного кола осіб, особливо забезпечених і достатньо освічених, терор стає цікавим просто як нова, незвична сфера занять, їм до вподоби пов’язаний з терором ризик, розроблення планів, можливі деталі підготовки, тонкощі його здійснення;

6) “товариські” мотиви емоційної прив’язаності у різних варіантах – від мотиву помсти за шкоду чи образу, завдану товаришам по боротьбі, єдиновірцям, родичам, соратникам у політичній діяльності тощо, до традиційної участі в терорі, тому що ним займається хтось із друзів, родичів, соратників тощо;

7) мотив самореалізації (парадоксальний мотив). Самореалізація, з одного боку, – прерогатива сильних духом людей, найповніше розкриття особистості, її повна самовіддача, розчинення людини в терористичному акті, аж до самопожертви. Однак, з іншого боку, така самореалізація – визнання обмеженості можливостей і констатація неспроможності людини, яка не знаходить інших способів вплинути на світ, окрім насильства та деструкції. Така самореалізація, призводить, як правило, до самознищення й означає, насамперед, визнання факту психологічної деструкції особистості [8].

Окремо варто підкреслити роль релігії в активізації тероризму. На відміну від інших, «релігійні терористи» у своїх діях керуються світоглядними мотивами, хоча релігійним фактором їхніх вчинків стають зловоденні практичні й політичні міркування, зумовлені специфічними проблемами їх середовища. Тому у цих терористів не завжди легко відокремити політичні мотиви від релігійних переконань.

Адже під впливом релігійного фактора у діяльність деяких політичних рухів часто влітаються крайні політичні установки. При цьому закамуфльований у релігійну оболонку соціально-політичний мотив, що стосується екстремістських дій, може абсолютно некритично сприйматися населенням на емоційно-психологічному рівні.

Багато дослідників відзначає високий ступінь морально-етичної заангажованості терористів, їх налаштованість на заперечення існуючого стану, пов'язану із потребою визнання своєї елітарної значущості.

Явна психопатологія серед терористів – достатньо рідкісне явище, це - рід, що не так часто проявляється, і для цього твердження існують підстави. Разом із тим можна виділити ряд особистісних схильностей, що досить часто стають спонукальними мотивами рекрутування індивідів у стан терористів:

- надзвичайна сконцентрованість на захисті свого «Я» шляхом проєкції з постійною агресивно-оборонною готовністю;

- недостатня особистісна ідентичність, низька самооцінка, елементи роздвоєння особистості;

- чітко окреслена необхідність у приєднанні до групи, тобто в груповій ідентифікації або приналежності;

- переживання у переважній більшості соціальної несправедливості зі схильністю проєктувати на суспільство причини своїх негараздів;

- соціальна ізоляція і відчуження, відчуття маргінальності та втрата життєвої перспективи.

Поведінка терориста, зазвичай, є певним яскравим і досить очевидним різновидом асоціальної (девіантної, такої, що відхиляється від певних правил) поведінки. За загальною оцінкою, така поведінка тією чи іншою мірою є аномальною і неминує має певний патологічний компонент. У більшості терористів виражена психопатична симптоматика. Саме психопатія виступає як центральний, стрижневий симптом, навколо якого групуються усі інші. Психопатія додатково активізується гіпоманією. На такому фоні часто відзначається надактивність, імпульсивність

вчинків, безвідповідальність, поверховість у стосунках з людьми, надто легковажне ставлення до моралі, швидка і часта зміна етичних оцінок, що явно свідчить про їх нещирість. Потураючи винятково власним забаганкам та йдучи назустріч своїм бажанням, такі люди можуть витратити досить багато енергії і зусиль, але при виконанні своїх безпосередніх обов'язків вони відчують значні труднощі і намагаються перекласти відповідальність на інших. У них відсутній притаманний звичайним людям контроль і розсудливість. Досить часто це поєднується зі схильністю до надмірного вживання одурманюючих речовин.

Висновки

Практика останніх років свідчить про те, що мотиви терористичних злочинів поступово зміщуються у бік користі. Проте інші мотиви (помста, ненависть, нетерпимість до інших релігійних переконань тощо) при цьому не зникають, а “поєднуються” з корисливими мотивами і загалом виступають “полімотиваційним блоком”. Якийсь мотив завжди домінує, панує над іншими, займає провідне місце. Виявлено, що в осіб, які вчиняють терористичні злочини, мотиви акумулюються у двох напрямках: прагнення до реалізації своїх задумів та намірів, пов'язаних із метою діяння, і до задоволення потреби в насильстві, яке невіддільне від агресії та жорстокості. Крім того, в осіб, які вчиняють терористичні злочини, мотивація ґрунтується на початковій меті діяння і конкретно спрямована на руйнування. При цьому домінуючий мотив цього злочину має подвійну підоснову: з одного боку, він є невід'ємною рисою людини, «витікає із середини», виступає властивістю особи терориста; а з іншого - є агресивною реакцією на ситуацію.

Література.

1. Лебедев И.В. Характеристика личности осужденного за терроризм / И.В. Лебедев // Человек: преступление и наказание. – 2005. – № 3 (51). – С. 96 – 97.
2. Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование / Ю.М. Антонян. – М., 1998. – С. 251.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена вивченню окремих гранич мотиваций терористів, які стають рушійною силою в процесі прийняття рішення про вчинення злочину. Мотивация тероризму носить складний, багаторівневий, неоднозначний характер, самі мотиви необхідно розрізняти в залежності від особливостей і видової приналежності конкретного терористичного акту.

3. Ольшанский Д. В. Психология тероризма / Дмитрий Вадимович Ольшанский. – С-Пб.: Питер : Питер принт, 2002. – 286 с.

4. Психологи о тероризме (“круглый стол”) / Психологический журнал.– 1995. – № 4. – С.33.

5. Савинков Б. Воспоминания терориста. Избранное. – М., 1990. – С. 93 – 95.

6. Психологи о тероризме: «Круглый стол» // Психологический журнал. – 1995. – № 4. – С. 7-23.

SUMMARY

This article is devoted to the study of individual faces motivations of terrorists, who are the driving force in making the decision to commit a crime. Motivation terrorism is a complex, multi-layered, ambiguous nature motifs to distinguish themselves depending on the characteristics and plant species specific terrorist act.

7. Newman, Graeme R. Policing terrorism: an executive's guide / by Graeme R. Newman and Ronald V. Clarke. – Washington, DC : U.S. Dept. of Justice, Office of Community Oriented Policing Services, Center for Problem-Oriented Policing, [2008]. – 134 p.

8. Психологическое обеспечение антитерористической деятельности : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / М. И. Марьин, Ю. Г. Касперович. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – С. 28–29.